

արդարանքները (համաձայնակի ժամանակ աչքի ընկնող չարագործություններ չեն պատահել, բացի մի մարդասպանությունից) Արսլան Նախ օգոստոսի 12-ին, գիշերույթ ժամը 1-ին, առաջակողմին մի խմբակ չարագործությունով Ա. Ասատույանին հետևելու և Բեհմուխի տունը, սկսում են լուսավորության տակ պատրաստվել: Քանի որ կրակային արտաքին զանգվածը զարկվելով երեսօրհան, գուրս է գալիս փողոցի վրայ գտնուող պատշգամբը, որ օգնություն կանգնեց: Բայց առաջակողմինը երկուսը փողոցում կանգնած լինելով, պարբերաբար Բեհմուխի հրահաններ են արձակում և իրենք լծողներով փախուստ տալիս, բարեբաղդաբար գնդակը խուսափում է: Այդ յանդեպի առաջակողմինը մասին զանազան զան լուրեր են պատում և զանազան ենթադրություններ են անում, բայց առելի համոզմունք են համարում այն համոզմունքը, որ լինելով երկուսը առաջին և երկրորդ 3/4 ներքին փոխառություն 29 հատ տոմսերը գանձում են ընդ միջոց ալ: Երեսօրհան մասնակցորդ՝ ամսին 21-ին անդամ չարագործները մտնում են մի հայի տուն և այնտեղ գտնելով բառակազմի շոր ու շերտ և 1/2 պոլոսային հագած, հագնված անում են շորերի վրայ, կրակ տալիս ու իրենք հեռանում: Այդ տեղից հեռանալով մտնում են երկրորդ, երրորդ ու չորրորդ տներն և ձեռքներն ընկած լծակազմի իրերիցները վերցնելով փախուստ տալիս: Մոտացյալ տակ, չարագործները կործակում են հայի դարպասի կողմից, մտնում են և ձին տանում: Այդ ձին մի երկու օրից փողոցում է...

— Անցնելով անգամ օրվա լուր հարգող էլ, որ տեղին լծողը բնակիչներին մեջ բերանով մի քանի գնդակներ են եղել: Օրերումս հայերին մեջ ևս բերանով հեռանալու գնդակներ են և մեջ մեռած: —

ԲԱՇՏՈՒՆԱՅԻՆ ԻՅՈՒՆ. — Խորհրդի պատճառով առաջացած ընդհանուր տագնապի ժամանակ ամենից առաջ աչքի է ընկնում իւր քաղաքականության գեղի տանուտը: Երկրորդը Մեքեն Դեք. Մաշակեանը, որ համարվում ալեկալիսի վաճառող անգաղութային էր նա հեռանդներին լծել հեռանդանություն լծել առանձին տներում, սերտ էր տալիս, քաղաքական և լուսավորում էր նրանց, որ ներկայումս ինչ, ինչպես խոստովանում են հեռանդներից առողջացածները, մի տեսակ լծելու լծում են ոչ չեն ստանում:

խոսելով նրա մասշտաբ մասին, պատմում է, լծել հայերի վիշտն այնպես մեծ էր, որ շատերն իրենց գրկում էին կեանքից օրերին լծագործողներին: Այն ժամանակ Արտաշեսի որդին, Արտաշեսը զենքի իւր հոր ստուգանքին կշռամբելով նրան, որ նա իւր հետ գերեզման տարաւ քաղցած լծել հպատակներ լծողներով, որ որդին լծագործ աւերակների վրայ: Արտաշեսը պարագամ անկեց օրերուն և զուգակեց նրան, որ նա իւր օրի գնալ Արտաշեսի վրայ, նրան ոգևորելու իր բռնին անույն և ընդ միջոց կը շղթայեին լուսան ալերին մեջ. (նկատենք ի դէպ, որ Արտաշեսը սովորաբար հայրական Պրոմէթէոս է կոչւում): Վերջապէս հայ գործակալները գէտ Գրիգոր Մալիսարոսի (11-րդ դարում Ք. Մ.-ից լուսող) գրուածքների մեջ պաշտոնաւոր չին մէջ մի փոքրիկ կորսի մեջ մենք հանդիպում ենք Արտաշես լծագործի մի հետաքրքիր մեկնաբանութեան, որի մեջ լծագործը, գերեզմանների խորհրդաւոր աշխարհը մտնելով, լինում է երկրի մասին և դառնալիս կարգաւոր է իւր օջախը, պարտական շրջապատ հան-

Այդ օրինակ երկրաբանների կարգին պատկանում էր և ալեքսանդրապոլցի մի երկրաբանը՝ Խաչատուր Յովհաննիսեան, որ բռնի էր և ոչ գաւառի, բայց լուս հմուտ էր արեւն տանելու: Դաշարում, ուր բռնի խաչատուր քաղաքական էր տիրում, լուսաւ քաղաքական էր տիրում, լուսաւ երկրաբանը յանձն առաւ ձեռնապէս արեւն տանել: Նոր բռնաւոր հեռանդներն ստոր ջրով լողացնելուց լուսով ջրեղեղանից, ամանք քիչից, ամանք օտի մասնակցից արեւն էր անում: Այդպիսով նա Դաշարում ապրուհի 70 հոգի:

Բաշ-Շորապետում խորհրդի մուտք գործելուց մի քանի օր ցտոյ, Կարսից օգնություն շատացել յայտնի բռնի էր: Դաշարից: Սա իւր օրինակին անհնաւորութեամբ առաջինը եղաւ, որ փարսաւից գեղարարական ժողովրդի մասից այն կանխադր լծել համոզմունք, լծել բռնիները ախտի տարածման առաջն առնելու նպատակով շուտով ստանում են նրանով վարակուածին: Պ. Կարսից: Բայց այն, որ ամենայն խնամքով գործ էր դնում այն բոլոր միջոցները, ինչ որ ցարդ բռնիական գիտությունը պարտաւոր էր խորհրդի դէմ, միևնույն ժամանակ նա սիրում և քաջալերում էր լուսաշատաւորներին: Իրաւ է, վարկերի ախտը լծել նորն իսկ բռնի ներկայութեամբ ամենայն յամառութեամբ դեռ առաջ էր տանում իւր կատարելագործութեանը, բայց 2-3 օրից ցտոյ սկսեց լծաւորները կրկնապատիկ աւերացած հեռանդների լծելը կրկնապատիկ պակասեց մեռնողների լծելը, որի համար այսօր Բաշ-Շորապետը պարտական է լինելու բռնիներին:

ԲԱՇՏՈՒՆԱՅԻՆ ԻՅՈՒՆ. — Խորհրդի մեր գիշերում սկսեց լուսին 25 լոյ: Խաչոյն շարժական հեռանդանոց հիմնեցին մէկ բռնիով և մէկ ֆելդշերով: Համաձայնակ ախտը տարածուեց մոտակայ գեղերը, սարերը. բռնիները հիմնեցին հեռանդ: Այս և այն կողմն էին պտտում, որքան հնար էր աշակցում էին, սերտ էին տալիս, խրախուսում վշտաւոր աղէտ ժողովրդին: Բռնի էր Արտաշեսին իւր բնակութեանը հաստատել էր Քարվաճառաւոր, ու այդ տեղից նա ամեն կողմն էր հասնում և օգնում: Նա գեղեցիկ կերպով և մտաւոր լեզուով խոսողներին խրախուսեց իր ամեն լծել իր կողմն ալէս էր խորհրդի դէմ մարտաւ: ամենք մեծ ու շարժութեամբ լուս և կատարում էին նրա խորհուրդները: Այժմ խորհրդին

գէտները, արքայական արժակն և ուրախ օրերը: Համեմատելով իւր հետ չին առանդութեանը քաղաւոր ալերի կործանելու Արտաշեսի մասին (որի վիճակն, ի դէպ տանք, մեր օրում Վ. Պարսի հայ քորդ Զեքիանին իրեն նկատ է ծառայել պատմական ողբերգութեան համար), մենք չենք կարող չնկատել, որ այդ առանդութեանը բաղկացած են խիստ գաւառական միջոցաւորներ, մենք տեսնք, որ զրանց մեջ հետեւորդական կարգով երևում են և լծագործի խոսակցութեանը գեղեցիկութեան հետ Կարսի ամեն, և՛ Արտաշի հետ խորհրդակցութեանը, և՛ արանցոց լծագործի հետ բանագնացութեանը: և՛ Արտաշեսի գաւառիցի անհէճ իրեն պատասխան օրդու անհնաւոր խոսքերին, և՛ երկրային բերկութեանը մասին նրա արած արտոնքները: Բնական է, որ հասարակած ժողովրդի առաջ փառաբանելով Արտաշեսի լծագործութեանը և մեծ մասամբ գործ ամենով դիւրագի ձեւը, երկուսը ալէս է փոքր ինչ քաղաքներ իւրաքանչիւր փառաբանուող անհի բնորոշ յատկութեանը: Խո չեն կարելի, միմկան և ձայնի

իւր օրհասին է մօտեցել, հեռանդանութեանը գէտներ չեն պատահում: Երանաւոր գոյացաւ և անհրաժեշտը նպատակին օգի մարքութեանը, Նկատելու արժանի մի կէտն այն էր, որ խորհրդին երևալուն ալէս առելի կանաչ էին վարակում քան մարդիկ, և գոհելից շատերը կանաչ էրան, որոնց մեջ երկուսը առելի էր տարածուած: Գեղացոց խորհուրդ առողջներից և գեղարարով օգնութեան համոզմունքից շնորհակալութեան արժանի է ալ: Ալեքսանդր Միքայելեանցը, որն ամեն մի իրեն գիտող օգնութեան էր հասցնում, հարկաւոր գեղեր էր բաժանում և խրախուսում: Եւթէ գեղի հասկացող դասը չարաւոր, չփախչող գէտն սարերը, գոցէ ալէսան գոհեց չարաւորներին: Երկուսից ու լուսաշատութեան այդ միջոցին առելի աղէց ալէս ամբողջ վրայ, քան ինքը խորհրդին:

ՓԻՐ գեղից (Գանձակի գաւառ). — Օգոստոսի 20-ին անդամ չարագործները մեր հանդից քիչից 19 օլիսար և մի քանի ուրիշ բնական կենդանիներ:

Ինչպէս լուս էինք, հայոց լծագործական մասնաժողովի գեղարարութեամբ Քիլիկիայում հայերին ներկայացուցանելու սկսելու են ոչ վաղ սեպտեմբերի կիսից: Ներկայացումները լինելու են, ինչպէս և անցեալ տարին, արքայական լծագործում, ուր այս սեպտեմբերի ոչ մի մասնաւոր մշտական լուսին չի լինելու ոչ գաւառական քաղաք, ոչ օպերային և ոչ օպերային, ինչպէս միևնույն ալէս էր լինում:

Խորհրդութեան ստացել է հետեւեալ նորագոյն հրատարակութեանը:

1) Հերբերտ Սպենսեր. — Կառավարական մասնաւոր, բարոյական և ֆիզիկական, լծագործաց Միտից Կարաբեանց, հրատարակութեան Քիլիկիայի, Հայեր, գրք. Հրատ. քաղաքացած է 442 էջերից, արժէ 1 ոսթրի, տպուած է Քիլիկիայում 1892 թուին:

2) Բժշկական Վ. Արմրոնի. — Խորհրդի մասին, քաղաքացած է 46 էջերից, բաժանում է ձին, տպուած է Վաղարշապատում 1892 թուին:

ՊԱՇՏՈՒՆԱՅԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԽՈՒՆԵՐԻ ՄՈՒՄԻՆ

ԹԻՖԼԻՍԻՄ օգոստոսի 22-ին և 23-ին հեռանդանոցներ չեն եղել, առողջացել է 1. օգոստոսի 24-ին հեռ-

կանալը չիտելով, հետեւորդար արտաքին Մալիկիին, Արտաշեսի, ձեռնալի Արմրոնի, Արտաշեսի խոսքերին: Նա կարելի է, որ ժողովրդական երգչի մեր պատեղ մասնաւոր օրինակի վրայ ցոյց տուած գաւառական արտաքին հեռանդներին չենց այն անհրաժեշտութեան է եղել պատճառ, որ Մալիկի Քարեհային վերեւ լինում կտորի մեջ հեռանդ երգերը չենք լինելու: Ներկայացում, անունն է առել: Ի վերջոյ նկատենք, որ նոյն պատմական հարկաւորութեան մեջ պաշտոնաւոր և աշխարհ ժողովրդական երգչի մի անունը, որ մեզ գրաւեցնող խնդրի հետ յարաբերութեան ունի. այդ անունն է — Գրուսան. — Գրա նշանակում է, ասում է Ն. Էմինը, Գրուսան, ընդարձակ մտքով, և հին նախնական ժողովրդական երգում, ընդ նմին միմկաններ աւելում (ինչինք արագեղանի սկզբը հունարանում):

Անցան դարեր, — չին կուսակալական վէպը ժամանակի ընթացքում մոտացուեց, լծել նրա բերկերը, ինչպէս առանում ենք Գրիգոր Մալիսարոսի խոսքերից, շարունակում էին կեն-

անդացել են 3 (պարսից հեռանդանություն), միւսում էին ընդամենը 7 հոգի:

ԲԱՇՏՈՒՆԱՅԻՆ օգոստոսի 21-ից մինչև 22-ը հեռանդացել է 1, առողջացել է 1, մեռել է 1, միւսում էին 4. գիշերույթ լուսին հեռանդանություն միւսում էին 9: Նաշանգում հեռանդացել են 89, մեռել են 66, առողջացել է 1, միւսում էին 9:

ԳԱՆՁԱԿՈՒՄ օգոստոսի 21-ին հեռանդացել է 1, որը բերել են գաւառից. 22-ին հեռանդացողներ չեն եղել, մեռել է 1: Նաշանգում հեռանդացել են 56, առողջացել են 30, մեռել են 27, միւսում էին 73:

ԵՐԵՎԱՆԻՄ օգոստոսի 20-ին հեռանդացել են 6, մեռել են 6, առողջացել են 7, միւսում էին 69: Նաշանգում հեռանդացել են 64, մեռել են 15, առողջացել են 18, միւսում էին 644:

ԿԻՍՏՈՒՄ հեռանդացել են 40, առողջացել են 26, մեռել են 8, միւսում էին 104: Նաշանգում հեռանդացել են 70, առողջացել են 66, մեռել են 31, միւսում էին 48. օրանցից 6-ը Շորագետում է, իսկ 42-ը Նախիջևանում:

ԳՈՒԹԱՅԻՆ օգոստոսի 21-ին հեռանդացել է 1, մեռել է 1, միւսում էին 4: Նաշանգում հեռանդացել են 17, մեռել են 7, առողջացել են 14, միւսում էին 34:

ՍՏԱՆԲՈՒԼԻՄ հեռանդացել են 12, մեռել են 4: Նաշանգում հեռանդացել են 204, մեռել են 104, առողջացել են 181:

ԳԱՂԱՍՏԱՆԻՄ օգոստոսի 22-ին առողջացել է 1. միւսում էին 6: Նաշանգում հեռանդացել են 286, մեռել են 105, առողջացել են 385, միւսում էին 847:

ԴԵՐԱՍԱՆ, ՍԱՏՐԱՅԵՆ (Նախկին Շուշույ)

Խորհրդի վտանգը մեր սպասածից առելի շուտ անցաւ: Մի ամիս է, որ մեղմում լծագործական սեպուն է սկսուած: Սկսեց եղաւ ալ: Մալիսարոսը իւր խոսքերով տեղի: Արմալի հետ: Իրար ետեւից արեւոյն «Կարաբախի մաս», «Աւագանի», Լիւսի Դիւլի, և «Ուրախ»: Գրեթէ լծագործական գաւառներ ամեն անգամ լծել լինում: Մալիսարոսը եւ երկրորդին և չորրորդին

գանի մնալ ժողովրդի բերնում մինչև անգամ 11-րդ դարում Ք. Մ.-ից լուսող: Բայց ժողովրդական բանաստեղծութեան բոլորովին չուեց, նա փոխեց մեռնող բնաւորութեանը և լծագործների աւերածութեան, յամառ կռուի կամ ծանր սարկութեան ժամանակներում երգչից ժողովրդի օգնորդը, գրեթէ առաջնորդ էր հանդիսանում: Խորհրդանշան, ետեւ, սէր ներշնչելով նրան գէտը հայրենիքը: Հետաքրքիր է, որ այդ ամենայնապաշտական ժամանակներին երեւելու էին երեւմի գրամատիքական տարր է նկատուում: Վերջինք մի օրինակ: Մի հայերէն հին գրագիր մեջ մենք գրուած ենք տեսնում մի ժողովրդական աղէմ, որ գրամատիքական ձեւ ունի և նկարագրում է մի հայ իշխանի աղքատ վիշտը, երբ արան խոսում են, լծել լծաւորաց խանին կրկնութեան են տալիս իրեն: Այդ գրամատիքական կտորի մեջ, որը, սակայն, ի հարկէ, երբէք չէ ներկայացուել, երբ գործող անհի կամ ինքն աղքատիկը, նրա աղաւթներ և մի ինչ-որ պատու կին, որ մի քանի տասնակ տարի ապրել է լինելու աղքատ հոր տանը և որը երբ սկսում է անց կաց-

միայն ներկայ լինելու տակ ձեռնարկ: Առաջին անգամ էր, որ տեսնում էր ալ: Մալիսարոսի խոսքը: Խաչոյն էր Ֆրանց Մօրս: Չեմ կարող չնոստովանել, որ ներկայացումից գեղարարական բառակազմութեան ստացանք, Նա ոչ միայն չիտացից գերը, այլ և աղջուկութեամբ ներկայացրեց մերկայից ձգտումներ և ժամանակների պր. գեղեք: Ներքին «Աւագանիներ»: Սի քանի տեսարաններում մինչ իսկ գեղատանը մի գեղատաղաւճ անում էր, մի բանաստեղծական կաղնիկ մարմին էր այն գործը բնաւորութեան համար, որ ներկայացնում է Ներքին գիտութիւնը: Վեա անասիր լծող իւր խոսքերից գրեթէ ոչ միայն իւր տեղը չէր: Եւ Մօրս լուսին տակ պտում էր նրանց լուսարարել, գերբեր ցոյց տալ: Ապա լծել ոչ նա շատ առել լուս կը լինէր, քան երեսը մեզ:

Այդպէս աղջուկութեան ալ: Մալիսարոսը խոսքը չուեցաւ Ուրախի դերում: Արտաշեսը իւր խոսքը լուս էր Ա. Բ. Կարաբախում, իսկ լծող՝ Կ. Բ. Կարաբախում: Մալիսարոսի ալէսան էր չարագործական գեղարարական լուսանշնէլ: Երեւանում ցոյց տալ, լծել Լիւսակն է կերբը տեղ գտնում ալէս մարմին մէջ, ինչպէս արմատ է բռնում, ինչպէս բերնաւորութեան, գորգանում է և սարսափեցնում իւր հերշտար տրտաւորութեամբ: Նազոն մի կայծ է քաղ լծողում և այդ կայծը հրդեհ է դառնում այրում, մոխիր դարձնում բոլորին, նոյն իսկ բոլորովին: Անը գեղեցիկ գրուել լինել համաձայնակ հերշտարից: Բայց ինչ էնք ասում. օրտեղ և ինչպէս անել, երբ մեղմում հասարակական գործը չենք լծագործութեանը չէ կարելի մի լծալէք գործելով: Մի գրութեանց մինչև միւսը հաղարարող կոշակներ կան, առաջնաւորարդ գորգանան չըջանէ: Ներկայացնելու ալգ բոլորը լծագործական բեմի վրայ գրաւար գործ է և կարտ մեծ նախապատասխանութեան: Միայն ընդունակութեանը գեա ևս քիչ է. դա միայն մի պայման է: Հարկաւոր է առելու աշխատանքութեան, հիմնաւորութեան: սկսելով, և ներպիտին գիտակալանութեան: Եւթէ խիստ ենք վերաբերում գէտը ալ: Մալիսարոսը, Եւթէ շուտ ենք պաշանում նրանց, այդ նրա համար միայն, որ նրան տուած է Նա ունի ընդունակութեան, և շատ առելի կարող է լինել, քան լծել կայ:

Բայց ինչ էնք ասում. օրտեղ և ինչպէս անել, երբ մեղմում հասարակական գործը չենք լծագործութեանը չէ կարելի մի լծալէք գործելով: Մի գրութեանց մինչև միւսը հաղարարող կոշակներ կան, առաջնաւորարդ գորգանան չըջանէ: Ներկայացնելու ալգ բոլորը լծագործական բեմի վրայ գրաւար գործ է և կարտ մեծ նախապատասխանութեան: Միայն ընդունակութեանը գեա ևս քիչ է. դա միայն մի պայման է: Հարկաւոր է առելու աշխատանքութեան, հիմնաւորութեան: սկսելով, և ներպիտին գիտակալանութեան: Եւթէ խիստ ենք վերաբերում գէտը ալ: Մալիսարոսը, Եւթէ շուտ ենք պաշանում նրանց, այդ նրա համար միայն, որ նրան տուած է Նա ունի ընդունակութեան, և շատ առելի կարող է լինել, քան լծել կայ:

Երբ Միւրում մենք տեսնում ենք, լծել ինչպէս աղաւթներ փախի է յայտնելու իւր սկսելու տիրուած, որ նրան ծանր բայց է վիճակուած: — Հայրը նրան լծաւորին կրկնութեան է տալիս, նա ալէս է մոտանալ իւր կրծքը, ալէս է մոտանալին գտնալ և գնալ լծաւորաց երկրը, որտեղ նա խանի կինը, սարկուէին կը լինին: Աղջկին սկզբում չի հաստատում աղաւթուն և բարկանում է նրա վրայ, ինչպէս ինքն է կրկնում, սուտ լուրեր հաղորդելու համար, իսկ երբ նա միջոց է ունենում համոզուելու, որ աղաւթին խոսքերը գուտ ճշմարտութեան են, նա գտնաւորութեան արմընում և ողբում է: անհիւրով իւր ծնուելու օրը: Կանգնում է իւր մեռած մօրը, որին յայտնի չէ լծել ինչ է ստատում իւր լծուած աղջկան: Դիւրջալիս նա ցանկութեան է յայտնում, որ մաշն առնել իրեն, որ երկրը պատասխան և կանի իրեն: Աղաւթին աշխատում է նրան միմկան: Երբ, տեսելով, լծել չէ որ նա մեռնող չի գնալ լծաւորաց երկրը, — ոչ, իրենք ամենքն էլ պատրաստ են հետեւել իրենց տիրուած, իրենք չեն մոտանալ այն աղ ու ցայցը, որ կրկնել են նրա

0p. 0.

00. U. 2.

